

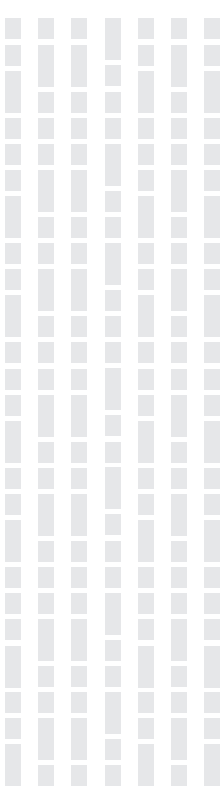
اقتصاد

پنجشنبه ۲۵ مرداد ۱۴۰۳

شماره ۴۲۰۹

FARHIKHTEGANDAILY.COM

FARHIKHTEGANONLINE

مدیرمسئول:

■ محمدامین ایمانجان‌ی

قائم‌مقام مدیرمسئول:

■ مسعود فروغی

سردبیر:

■ محمد زعیم‌زاده

تلفن و فکس:

■ ۶۲۹۹۹۴۹۵ (۰۲۱)

کدپستی:

■ ۱۱۲۵۶۳۳۸۱۶

جاب:

■ چاپخانه دانشگاه آزاد اسلامی

نشانی:

■ خیابان حافظ،پایین‌تر از جمهوری

روبه‌روی ساختمان‌پارس

■ ساختمان فرهیختگان، طبقه سوم

۱۶

بارشد ۷۰ درصدی اعطای تسهیلات کم بهره به نظر می‌رسد بخشی از سیاست‌های بانک مرکزی جواب داده است

کامبک تسهیلات قرض الحسنه

فاطمه سادات مرتضوی خبرنگار

دریافت وام‌های ارزان قیمت و در کل تسهیلات کم بهره همواره مورد توجه خانوارها بوده‌است. این موضوع برای دولت و مجلس نیز به سان یک عصبی معجزه‌برای ایجاد رضایت عمومی عمل می‌کند. اعطای تسهیلات تکلیفی قرض الحسنه در راستای بهبود رفاه گروه‌های خاص و گروه‌های آسیب‌پذیر، ایجاد مشوق برای تشکیل خانواده، بهبود وضعیت فرزندآوری و مواردی از این دست از جمله سیاست‌هایی است که به‌ویژه در سال‌های گذشته مورد توجه دولتمردان قرار گرفته است.
آمارها نشان می‌دهد برخلاف شعارهای عدالتخواهانه به‌ویژه در دهه ۸۰، سهم تسهیلات قرض الحسنه در دهه ۸۰ و نیمه اول دهه ۹۰ حالا به بیش از کل تسهیلات نظام بانکی ناچیز بوده و این میزان عمدتاً در سال‌های اخیر افزایش قابل توجهی داشته‌است؛ به طوری که سهم مانده تسهیلات قرض الحسنه از ۴ درصد در دهه ۸۰ و ۵ درصد در نیمه اول دهه ۹۰ حالا به بیش از ۱۳ درصد در سال ۱۴۰۲ رسیده است. همچنین نسبت تسهیلات قرض الحسنه به سپرده‌های پس‌انداز قرض الحسنه از ۴۰ درصد در دهه ۱۳۸۰ و ۷۰ تا ۸۰ درصد در دهه ۹۰ حالا به بیش از ۱۰۰ درصد در دو سال اخیر رسیده است.

رکوردشکنی اعطای تسهیلات قرض الحسنه

آنطور که آمارهای نمودار شماره یک نشان می‌دهد، سهم مانده تسهیلات قرض الحسنه از مانده کل تسهیلات نظام بانکی از سال ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۵ در محدوده ۴٫۵ تا ۵ درصد بوده و حتی در سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۸۷ به ۳٫۵ درصد نیز رسید. این میزان در سال ۹۶ و ۹۷ به ۵٫۵ و ۶ درصد رسید، در سال‌های ۹۸ تا ۱۴۰۰ ۷ تا ۸٫۷ درصد رسید و در نهایت طی سال‌های ۱۴۰۱ و ۱۴۰۲ این مقدار به ۱۱٫۱ و ۱۳٫۲ درصد رسیده است، ارقامی که بالاترین سهم تسهیلات قرض الحسنه از مانده کل تسهیلات نظام بانکی در دو دهه اخیر است.

«فرهیختگان» علاوه بر سهم تسهیلات قرض الحسنه از مانده کل تسهیلات نظام بانکی، براساس دو شاخص دیگر نیز روند تسهیلات قرض الحسنه در نظام بانکی را بررسی کرده است. اولی سهم تسهیلات قرض الحسنه از کل سپرده‌های قرض الحسنه پس‌انداز است. نگاهی به این آمار نشان می‌دهد نسبت تسهیلات قرض الحسنه پس‌انداز به سپرده‌های قرض الحسنه پس‌انداز از حدود ۳۰ تا ۴۰ درصد در سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۸۷ تا ۱۳۸۷ تا ۱۳۸۷ تا ۱۳۹۱ رسیده است. این میزان تا سال ۱۳۹۸ به ۸۰ درصد رسیده، در سال ۱۳۹۹ با تکالیف تسهیلات کرونایی به ۸۹ درصد، در سال ۱۴۰۰ به ۹۵ درصد و در دو سال اخیر به ۱۰۲ و ۱۰۶ درصد رسیده است.

اما با لحاظ صدور درصد سپرده‌های قرض الحسنه پس‌انداز + ۵۰ درصد سپرده قرض الحسنه جاری نیز سهم تسهیلات قرض الحسنه از حدود ۱۶ درصد در سال ۱۳۸۴ به ۳۴ درصد تا سال ۱۳۹۱، به ۳۸ درصد تا سال ۱۳۹۸ و به ۵۲ درصد در سال ۱۴۰۲ رسیده است. به عبارتی هر دو شاخص نشان می‌دهد در سال ۱۴۰۲ علاوه بر کل سپرده‌های قرض الحسنه پس‌انداز، بخشی از سپرده‌های قرض الحسنه جاری نیز به کمک تسهیلات قرض الحسنه آمده است. آنطور که در ادامه توضیح داده می‌شود، برخلاف برخی ادعاهامبنی بر وجود ظرفیت‌های گسترده تسهیلات دهی قرض الحسنه در نظام بانکی، کارشناسان معتقدند مجلس دولت نباید بیش از این به نظام بانکی برای اعطای تسهیلات قرض الحسنه فشار بیاورد؛ چراکه بانک مرکزی در ادامه مجبور خواهد شد منابع آن را از طریق پایه پولی یا منابع صندوق توسعه ملی یا روش‌های دیگر (کاهش نرخ ذخیره قانونی وام‌تالمهم تأمین کند.

رشد ۶۸ تسهیلات قرض الحسنه در سال ۱۴۰۲

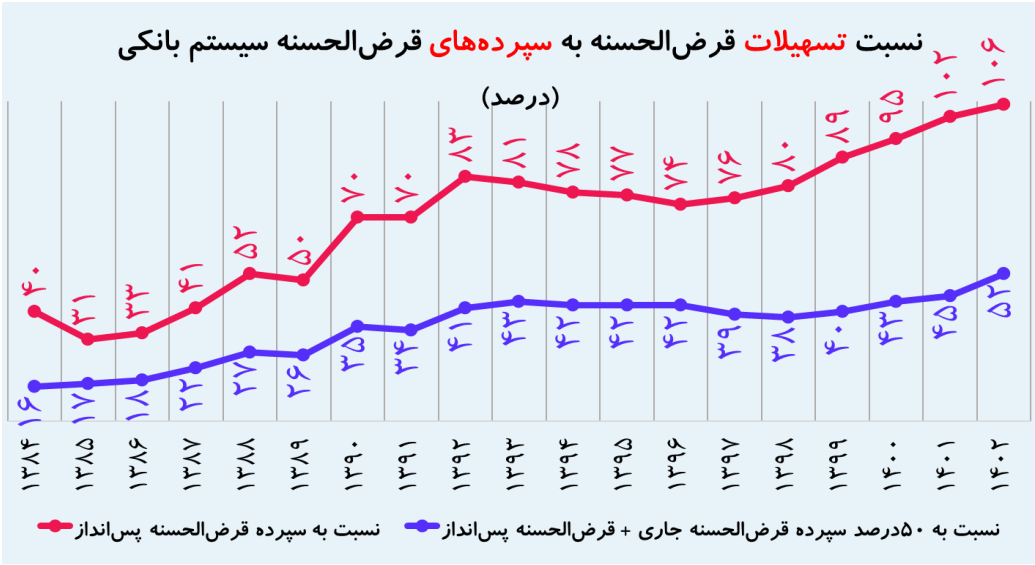
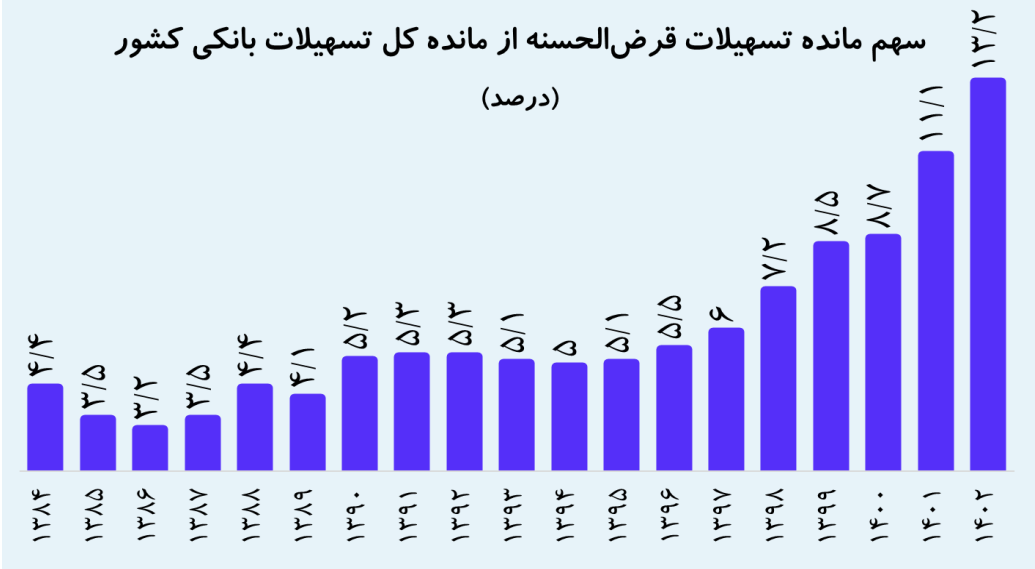
براساس گزارش بانک مرکزی از بخش‌ها و اهداف تسهیلات اعطایی، در سال ۱۴۰۲ از مجموع ۵۶۰ همت تسهیلات اعطایی و امهالی نظام بانکی، حدود ۴۵۳ هزار و ۳۱۱ میلیارد تومان آن تسهیلات قرض الحسنه بوده است. این مقدار معادل بیش از ۸ درصد کل تسهیلات اعطایی و امهالی نظام بانکی بوده است. طی سال گذشته تسهیلات اعطایی قرض الحسنه رشد ۶۸ درصدی نسبت به رقم نزدیک به ۲۷۰ همتی سال ۱۴۰۱ داشته و در ۴ ماهه نخست امسال نیز حدود ۱۷۹ همت تسهیلات قرض الحسنه پرداخت‌شده که نسبت به مدت مشابه سال گذشته رشد ۶۳ درصدی دارد. لازم به ذکر است در سال ۱۴۰۲ ترکیب تسهیلات قرض الحسنه به این شکل بوده که از مجموع بیش از ۴۵۳ همت تسهیلات قرض الحسنه، حدود ۵۲۴ درصد آن در قالب قرض الحسنه ضروری پرداخت شده، ۳۰۴ درصد برای ازدواج، ۸ درصد فرزندآوری، ۴۲ درصد قرض الحسنه اشتغال، ۳٫۶ درصد قرض الحسنه کمیته امداد و ۱٫۱ درصد نیز در قالب قرض الحسنه سازمان بهزیستی پرداخت شده است.

تسهیلات قرض الحسنه چگونه رشد کرد؟

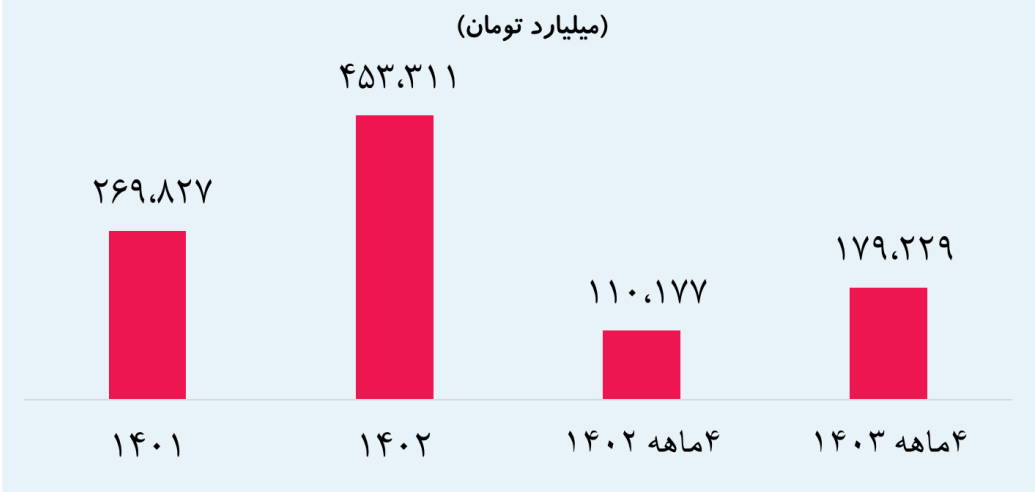
در طول سال‌های اجرای قانون عملیات بانکی بدون ربا، سپرده‌های قرض الحسنه جاری مورد غفلت سیاستگذار بود، حتی در اصلاح‌حکم هم که از سال‌های دهه ۱۳۷۰ در دولت و مجلس شورای اسلامی آغاز شد صرفاً سپرده‌های قرض الحسنه پس‌انداز مورد توجه قرار گرفت و از سپرده‌های قرض الحسنه جاری بازم غفلت شد. در طرح اصلاح قانون عملیات بانکی بدون ربا نیز این روند با وجود اینکه عقد قرض در سپرده‌های قرض الحسنه پس‌انداز به وکالت تبدیل شده بود، ادامه پیدا کرد. سپرده‌های قرض الحسنه جاری همچنان براساس قرض بدون بهره به تملک بانک درمی‌آید تنها تالاشی که برای اصلاح استفاده از رسوب منابع قرض الحسنه جاری شده، به توصیه بانک مرکزی در ماده (۱۹) بسته سیاست‌های پولی و اعتباری سال ۱۳۸۷ باز می‌گردد که آمده است رسوب منابع جاری قرض الحسنه که به عنوان منابع کوتاه‌مدت قرض الحسنه قابل منظور کردن است و می‌تواند صرف اعتبارات کوتاه مدت قرض الحسنه شود؛ ولی از آنجا که الزام یا سازوکار تشویق‌کننده‌ای برای مدیریت و نظارت بر این موضوع در نظر گرفته نشده بود نتوانست در سال‌های بعد چندان تأثیرگذار باشد.

شناسایی ۴۳۰ شرکت دولتی و ۳ هزار شرکت حاکمیتی

محمد عنبریی، مدیرکل مرکز امور شرکت‌های دولتی و وزارت اقتصاد در دولت سیزدهم طی گفت‌وگویی مفصلی با ایسنا به موارد قابل تاملی در خصوص شرکت‌های دولتی و حاکمیتی اشاره کرده است. در بخشی از این گفت‌وگو عنبریی بیان می‌دارد: «امروز به شما می‌توانیم بگوییم ستاد اجرایی فرمان امام (ره) چند شرکت تابعه و وابسته دارد. بنیاد مستضعفان، بنیاد شهید، تیروی انتظامی و سایر دستگاه‌ها چند شرکت دارند. اینها اتفاقاتی است که امکان تنظیم‌گری و سیاست‌گذاری را فراهم می‌کند. تا قاعده را نشناسیم و زمین بازی را نشناسیم نمی‌توانیم کاری کنیم. این شناسایی مهم‌ترین اتفاقی بود که رخ داد. اقدام بعدی، افشای صورت‌های مالی بود که مقاومت‌های جدی‌ای داشت. همه می‌آمدند و می‌گفتند به چه حقی این کار را انجام می‌دهید؟ اطلاعات من محرمانه است!

تسهیلات قرض الحسنه اعطایی در سه سال اخیر

اما در سال‌های گذشته هیات وزیران در اجرای تکلیف مندرج در تبصره (۱۶) قانون بودجه و در آیین‌نامه اجرایی مربوط به اعطای تسهیلات ازدواج، اشتغال و تسهیلات حمایتی، بانک مرکزی را مکلف کرد از محل صدور درصد مانده سپرده‌های قرض الحسنه و ۵۰ درصد سپرده‌های قرض الحسنه جاری شبکه بانکی، به مردم تسهیلات قرض الحسنه بدهد.

برداشت اشتباه از ظرفیت تسهیلات قرض الحسنه

گرچه برخی افراد مدعی هستند بانک‌ها ظرفیت بالایی برای اعطای تسهیلات قرض الحسنه دارند و این موضوع در گزارش اخیر یکی از پژوهش‌شکده‌های تخصصی نیز همین موضوع عنوان شده، اما کارشناسان صاحب‌نظر و همچنین مسئولان بانک مرکزی می‌گویند تصور حجم بالای ظرفیت اعطای تسهیلات قرض الحسنه ناشی از عدم درک ماهیت سپرده‌های قرض الحسنه جاری است. به عبارتی برخی افراد مدعی هستند علاوه بر سپرده‌های قرض الحسنه پس‌انداز، بانک مرکزی باید از کل ظرفیت سپرده‌های قرض الحسنه جاری نیز استفاده کند. این درحالی است که محمد نادی علی، مدیرکل عملیات پولی و اعتباری بانک مرکزی مهم‌ترین علت شکل‌گیری صف متقاضیان تسهیلات قرض الحسنه ازدواج را کمبود منابع و شکاف میان منابع قرض الحسنه و تسهیلات عنوان و خاطرنشان می‌کند درحالی‌که منابع قرض الحسنه بانک‌ها تنها ۳۰ درصد رشد داشته، اما شاهد رشد ۷۰ تا ۸۰ درصدی میزان تسهیلات ازدواج توسط مجلس بودیم. ضمن اینکه افزایش سقف فردی تسهیلات و ثابت ماندن میزان منابع به تشدید متقاضیان در صف منتهی شده است. وی تسهیلات قرض الحسنه پرداختی در قالب وام ازدواج یا فرزندآوری را حاصل منابع جدید تجهیزشده در شبکه دانست و تصریح کرد: «شبکه بانکی زمانی می‌تواند تسهیلات جدیدی پرداخت کند که این تسهیلات پرداختی به بانک بازگردند، بنابراین در این حوزه مانده تسهیلات ماک عمل نیست، بلکه میزان تسهیلات برگشتی به اضافه رشد سپرده‌های قرض الحسنه ماک است که تبدیل به منابع جدید می‌شود؛ با این

مشخص شده و این لیست باید به روزرسانی شود.» عنبریی در پاسخ به این سؤال که منظور از تحت کنترل حاکمیت چیست؟ گفت در درون دولت هم شرکت غیردولتی داریم. مثلاً شرکت‌های تابعه صندوق‌های بازنشستگی، درست است که این صندوق تحت کنترل دولت است اما شرکت دولتی محسوب نمی‌شود چون از محل آورده بازنشستگان فعالیت می‌کند. اما تحت کنترل دولت است و دولت در قبال آن مسئولیت دارد و به همین دلیل ما باید بر آن اشراف داشته باشیم. یا شرکت‌های تابعه بانک‌های دولتی، شرکت دولتی نیستند اما تحت کنترل دولت قرار دارند و باید تحت نظارت باشد. نظارت داشتن به معنای این نیست که دولت فقط اسم شرکت را بدهد. هرچند که تا قبل از دولت سیزدهم، حتی اسم شرکت را هم دولت نمی‌دانستند اما اشراف داشتن، منظور

منابع را کاهش دهند تا بتوانند تسهیلات ۲۳ درصدی پرداخت کنند.

حل یک خلاء قانونی قدیمی

اما اینکه چرا در سال‌های قبل و بهتر بگوییم در دهه ۸۰ و اوایل دهه ۹۰ سهم تسهیلات قرض الحسنه از کل تسهیلات نظام بانکی کم بود، لازم است این موضوع را آسیب‌شناسی کنیم. بنابر نظر کارشناسان گزارش اخیر پژوهش‌شکده پولی و بانکی بانک مرکزی ایران) منشا اصلی انحرافی که در منابع قرض الحسنه در سال‌های گذشته ایجاد شد، خلأ موجود در قانون عملیات بانکی بدون بهره بوده است. طبق این قانون، همه سپرده‌های قرض الحسنه (اعم از جاری و پس‌انداز) براساس عقد قرض در اختیار بانک قرار می‌گیرد و صراحتاً در ماده (۴) آیین‌نامه اجرایی فصل دوم این قانون آمده است که «همه سپرده‌های قرض الحسنه جزء منابع بانک محسوب می‌شود» در واقع منابع قرض الحسنه به دلیل آنکه در نظام بانکی تجهیز شدند، به تملیک بانک درخواهد آمد و ماهیتی مشابه سرمایه بانک آورده سهامداران خواهد داشت. به همین دلیل امکان سیاست‌گذاری از طرف حاکمیت یا حتی مطالبه‌گری از سوی سپرده‌گذاران از بین خواهد رفت. از همین رو در ماده (۱۴) این قانون صرفاً ذکر شده که بانک‌ها موظفند «بخشی از منابع» خود را به صورت قرض الحسنه در اختیار متقاضیان قرار دهند و در واقع در هیچ کجای قانون تصریح نشده که بانک‌ها موظفند تمام سپرده‌های قرض الحسنه (اعم از جاری و پس‌انداز) را به پرداخت تسهیلات قرض الحسنه اختصاص دهند. طبق گزارش پژوهش‌شکده پولی و بانکی یکی از سیاست‌های اشتباه درمورد صندوق‌های قرض الحسنه آن بود که در سال ۱۳۷۰ هیات وزیران با پیشنهاد وزارت کشور و موافقت بانک مرکزی با استدلال فعالیت این صندوق‌ها در امور خیریه و عدم نیاز به نظارت بانک مرکزی آن را لغو کرد. این امر منجر به رشد بی‌اندازه این صندوق‌ها از سال ۱۳۷۰ تا ۱۳۸۱ و به دنبال آن ایجاد سوء استفاده‌های مالی شد. به دنبال آن قانونگذاران و هیات وزیران طی یک مصوبه در سال ۱۳۸۱، مجدداً نظارت بر کلیه فعالیت‌های پولی و مالی سازمان‌ها، موسسات و صندوق‌ها را به بانک مرکزی محول کرد. تصویب لایحه تنظیم بازار غیرمتشکل پولی در سال ۱۳۸۲ بیان‌کننده مقررات جدید بر فعالیت صندوق‌های قرض الحسنه بود که منوط بر نظارت‌های شدید بر تأسیس و فعالیت این‌گونه موسسات از سوی بانک مرکزی است.

امام‌شکل همچنان حل نشده بود، بانک‌های توانستند منابع قرض الحسنه را که بازه‌نیه نزدیک به صفر تجهیز کرده‌اند و براساس قانون مالک آن شده‌اند، به جای به‌کارگیری در راستای افزایش رفاه همه جامعه، به صورت کاملاً قانونی و شرعی در راستای فعالیت‌های سودآور خود و یا پرداخت وام‌های قرض الحسنه خرد و کلان به کارکنان خود هزینه کنند. این مساله در کنار قدرت خلق پول می‌تواند از مهم‌ترین انگیزه‌های افراد و نهاد‌های مختلف جهت تأسیس بانک باشد. بااین حال، در طرح اصلاح قانون عملیات بانکی بدون بهره که در کمیسیون اقتصادی مجلس شورای اسلامی تهیه شده، اصلاح ریشه‌ای این مشکل پیشنهاد شده است که در قالب آن سپرده‌های قرض الحسنه پس‌انداز بر مبنای عقد وکالت در نظام بانکی تجهیز می‌شوند. لذا اخلاقی قانونی و ایجاد سازوکارهای تشویقی برای جذب قرض الحسنه را می‌توان با همکاری قوه مقننه و بخش‌های اجرایی با تصویب قوانین جدید و تهیه دستورالعمل‌های اجرایی برطرف کرد. در نهایت لازم به ذکر است دلیل افزایش تسهیلات قرض الحسنه در سال‌های اخیر اولاً استفاده حداکثری از ظرفیت ۵۰ درصدی سپرده‌های قرض الحسنه جاری، دوم، افزایش تعداد بانک‌ها در کشور و برعهده گرفتن بخشی از سیاست‌های تکلیفی بانکی کشور و همچنین مکلف کردن بانک‌ها از سوی بانک مرکزی در پرداخت تسهیلات قرض الحسنه بوده است.

یک پیشنهاد به بانک مرکزی

عباس داد‌جوی توکلی، اقتصاددان و پژوهشگر حوزه بانکی در گفت‌وگو با «فرهیختگان» اظهار داشت: «بانک‌ها در سال‌های اخیر مکلف شده‌اند ۱۰۰ درصد سپرده‌های قرض الحسنه پس‌انداز و ۵۰ درصد از سپرده‌های قرض الحسنه جاری را وام بدهند. بانک‌ها حتی اگر بخواهند تمام سپرده جاری را وام بدهند، نسبت تسهیلات قرض الحسنه به سپرده‌های قرض الحسنه به حدود ۷۰ تا ۸۰ درصد می‌رسد. اما نکته این است که اصلاً سپرده قابل وام دادن نیست؛ به بیان بهتر سپرده‌های افراد زمانی برای شما کارکرد دارد که به پشتوانه آن منابع بانک نزد بانک مرکزی شارژ شود. در غیر این صورت وام دادن از محل سپرده به خودی خود ممکن نیست. در نتیجه ما باید ببینیم موجودی حساب بانک‌ها نزد بانک مرکزی چقدر است. سپرده قانونی بانک‌ها نزد بانک مرکزی که پول بلاک شده است و قابل استفاده نیست، حساب دیداری بانک‌ها نیز نزد بانک مرکزی نشان می‌دهد حساب دیداری بانک‌ها نزد بانک مرکزی با بمت مصارفی که در ماده ۴۶ خزید آورده منفی شده است. مثل این است که بگوییم شما پولی که در حساب داشتید برداشت کردید، حساب شما خالی است و بدهکار هم هستید! یعنی اگر پول جدیدی هم به بانک‌ها تزریق شود، بانک باید (۱) همت بدهی خود را تسویه کند. بانک‌ها اصلاً پولی برای ارائه وام ندارند. رهاکار موجود برای سپرده قرض الحسنه این است که بانک مرکزی پولی را به هر دلیلی به سیستم بانکی تزریق کند و بانک‌ها به پشتوانه آن وام بدهند؛ یعنی سپرده مهم نیست. پیشنهاد من این است حدود ۲ تا ۳ برابر آن خلق پول کنند که به ۱۸ همت می‌رسید. اما اصلاً این مساله به لحاظ نظری غلط است. آمار جدید بانک مرکزی نشان می‌دهد حساب دیداری بانک‌ها نزد بانک مرکزی با بمت مصارفی که در ماده ۴۶ خزید آورده منفی شده است. مثل این است که بگوییم شما پولی که در حساب داشتید برداشت کردید، حساب شما خالی است و بدهکار هم هستید! یعنی اگر پول جدیدی هم به بانک‌ها تزریق شود، بانک باید (۱) همت بدهی خود را تسویه کند. بانک‌ها اصلاً پولی برای ارائه وام ندارند. رهاکار موجود برای سپرده قرض الحسنه این است که بانک مرکزی پولی را به هر دلیلی به سیستم بانکی تزریق کند و بانک‌ها به پشتوانه آن وام بدهند؛ یعنی سپرده مهم نیست. پیشنهاد من این است حدود ۲ تا ۳ درصد از آن نرخ ذخیره قانونی (RR) که نزد بانک مرکزی بلاک شده و بلا استفاده است آزاد شود. در این صورت بانک‌ها می‌توانند ۳ تا ۴ برابر آن خلق پول کنند و به راحتی و بدون درسرده ۱۵ تا ۱۶ همت تأمین مالی کنند. اگر بخشی از منابع بلاک شده، صرف هدایت اعتباری مثل قرض الحسنه شود، هم نرخ تأمین مالی بانکی کاهش پیدا می‌کند و هم دیگر نیازی به خلق پایه پولی نیست.

اشراف اطلاعاتی است.» وی در پایان گفت: «برای افزایش نظارت سامانه‌ای تحت عنوان سامانه متمرکز امور بنگاه‌ها و شرکت‌های تحت کنترل نهاد‌های عمومی غیردولتی (سمساب) راه‌اندازی کردیم. البته این سامانه قبل از این دولت هم بود اما توسعه یافتگی و از همه مهم‌تر تکمیل داده‌های درون آن کاری بود که در دولت سیزدهم انجام شد. در این سامانه شرکت اصلی و شرکت‌های زیرمجموعه آن و همه اجزای آن و زیر ارقام مالی آن و حتی تعداد کارمندان و جزئیات سوابق این افراد و حتی آخرین قرارداد‌های شرکت، بودجه شرکت و خلاصه هرگونه اطلاعاتی که فکر می‌کنید در شرکت وجود داشته باشد، قابل رصد و دسترسی است. این زیرساخت اطلاعاتی و نظارتی برای شرکت‌های دولتی و حاکمیتی در دولت سیزدهم ایجاد شد.»